

Studia Interkulturowe Europy Środkowo-Wschodniej 14
ISSN 1898-4215; e-ISSN 2544-3143
Creative Commons: Uznanie Autorstwa (CC BY) 3.0 Polska
<http://creativecommons.org/licenses/by/3.0/pl/>
DOI: <https://doi.org/10.31338/2544-3143.si.2021-14.7>

Lesya Yashchuk

Zhytomyr Ivan Franko State University, Ukraine
lesjajashhuk@ukr.net
ORCID: 0000-0003-4314-0807

ВІДОБРАЖЕННЯ УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКИХ МОВНИХ КОНТАКТІВ В АНТРОПОНІМІЇ ЖИТОМИРЩИНИ XVI–XVII СТ.

Reflection of Ukrainian-Polish language contacts in the anthroponymy of Zhytomyr region in the XVI–XVII centuries

Abstract

The Polish language actively penetrated the lives of Ukrainians, particularly in office work in the XVI and especially in the XVII century. The subject of our study were Polonisms found in the identification of men in the Zhytomyr region in the XVI–XVII centuries. Among foreign names, more than 6% are in the naming of representatives of the top and less than 1% – of the lower social strata, some are borrowed from the Polish language: *Kryshtof*, *Sebastian*, *Fry(d)ry(ch)* and others. Occasionally the same person, primarily a nobleman, is identified by the Ukrainian name and its Polish counterpart: *Fedor* / *Teodor*, *Semen* / *Shymon*. Attention is paid to Polish phonetic features in the analyzed surnames: incomplete vowel forms: *Zablo(ts)ky(y)*, *Kga(v)ro(n)sky(y)*; preservation of the Proto-Slavic suffix **dl*: *Motovy(d)lo*; Proto-Slavic nasal reflexes: *Do(m)bro(v)sky(y)*,

Kgole(m)be(v)sky(y), *Szczęśny*. Variable use of such anthroponyms with their Ukrainian equivalents is proved: *Kgroho(v)sky(y)* / *Kgoroho(v)sky(y)*, *Ve(n)kgry(n)* / *Uhryn*.

Keywords: Polonism, anthroponym, name, borrowing, monument

Українська історична антропонімія – об’єкт наукових інтересів багатьох мовознавців: С. Бевзенка, Л. Гумецької, М. Демчук, О. Добровольської, І. Єфименко, Р. Керсти, І. Митник, Н. Москальової, О. Неділько, Р. Осташа, С. Панцьо, І. Сухомлина, Л. Тарновецької, І. Фаріон, В. Франчук, В. Шевцової, В. Шульовської та ін. Джерельною основою для їхніх досліджень слугували пам’ятки ділової писемності – актові книги, метрики, погосподарські книги, реєстри козаків тощо. Для праць С. Пахомової, М. Сенів, М. Худаша характерна широта джерельної бази й часового простору¹.

Дослідники історичної антропонімії найчастіше зверталися до матеріалів XVII–XVIII ст. Унікальна пам’ятка *Реєстр Війська Запорозького* (1649 р.) стала джерелом наукових розвідок С. Бевзенка, Т. Братушенка, О. Добровольської, Ю. Карпенка, А. Непокупного, Р. Осташа, М. Худаша²

¹ М. Л. Худаш, *З історії української антропонімії*, Київ 1977; М. И. Сенев, *Украинская антропонимия XIV–XVIII вв. (женские именованія): автореф. дисс. ... канд. филол. наук*, Ужгород 1986; С. М. Пахомова, *Еволюція антропонімних формул у слов’янських мовах*, Ужгород 2012.

² С. П. Бевзенко, *Словотвір українських прізвищ Чернігівщини в XVII ст.*, „Тези доп. і повідомл. міжвуз. наук. конф. з питань східнослов. іменного словотвору”, Запоріжжя, 24–26 вересня 1974 р., Київ 1974, с. 27–28; Т. Д. Братушенко, *Морфологічний склад прізвищ Лівобережної Київщини XVII ст.: На матеріалі козацьких Реєстрів Переяславського полку*, „Питання сучасної ономастики”, відп. ред. К. К. Цілуйко, Київ 1976, с. 153–155; О. Я. Добровольська, *Лексична база прізвищ Війська Запорозького за „Реєстрами” 1649 р.: автореф. дис. ... канд. філол. наук*, Ужгород 1995; Ю. О. Карпенко, *Реєстри Війська Запорозького і проблема постання українських прізвищ*, „Питання історичної ономастики України”, відп. ред. О. П. Карпенко, Київ 1994, с. 182–201; А. П. Непокупний, *Культурно-історичні обрії „Реєстру Війська Запорозького 1649 року”*, [у:] *Реєстр Війська Запорозького 1649 року: Транслітерація тексту*, підгот. до друку: О. В. Тодійчук (голов. упоряд.), В. В. Страшко, Р. І. Осташ, Р. В. Майборода, Київ 1995, с. 568–573; Р. І. Осташ, *Власні особові імена у функції прізвищевих назв*, „Українська лексика в історичному та ареальному аспектах”, відп. ред. Р. Й. Керста, Київ 1991, с. 155–163; Р. І. Осташ, *Українські особові імена середини XVII ст. як об’єкт лексикографії*. 3, „Студії з ономастики та етимології. 2005”, відп. ред. В. П. Шульгач, Київ 2005, с. 120–144; М. Л. Худаш, *Складні*

та ін. А. Непокупний, Є. Отін, Є. Горська й інші автори на матеріалах козацьких реєстрів створили колективну працю „Міжетнічні зв'язки в українській антропонімії XVII ст. („Реєстри всього Війська Запорозького” 1649 р.) і мовно-територіальні контакти”³. Йосифінська та Францисканська метрики лягли в основу досліджень Г. Бучко, С. Панцьо, І. Фаріон та ін.⁴.

Антропонімія XVI ст. залишається маловивченою. Сьогодні маємо декілька монографій, створених на основі матеріалів пам'яток української мови XVI ст.: Р. Керста „Українська антропонімія XVI ст.: Чоловічі іменування” (1984 р.), І. Єфименко „Українські прізвищеві назви XVI ст.” (2003 р.), І. Митник „Antroponimia Wołynia w XVI–XVIII wieku” (2010 р.), „Imiennictwo ziemi chełmskiej w XVI–XVII wieku”, „Słownik historyczno-etymologiczny antroponimii ziemi chełmskiej XVI–XVII wieku” (2017 р.).

Українське Полісся давно цікавило етнографів, фольклористів, краєзнавців, істориків, лінгвістів, зокрема його історичну антропонімію принагідно використовували в дослідженнях М. Худаш, Р. Керста, Р. Осташ, С. Пахомова, І. Єфименко. У 1988 році І. Козубенко захистила дисертацію на тему „Антропонімія Середнього Полісся (співвідношення неофіційних і офіційних іменувань)”, у котрій проаналізувала 5 000 неофіційних спадкових іменувань, зібраних у 87 населених пунктах сучасної Житомирської області⁵. Об'єкт нашого вивчення – історична антропонімія Житомирщини, а саме: 7 опублікованих і 13 рукописних пам'яток XVI–XVII ст., переважну більшість з яких є становлять актові книги Житомирського градського суду (з 1582 до 1713 р.); ще використано

українські особові назви середини XVII ст. (На матеріалі реєстру запорізького війська Богдана Хмельницького, складеного після Зборівського договору 1649 р.), „Питання історії української мови”, редкол.: Д. Г. Гринчишин та ін., Київ 1970, с. 158–175.

³ Міжетнічні зв'язки в українській антропонімії XVII ст. („Реєстри всього Війська Запорозького” 1649 р.) і мовно-територіальні контакти, відп. ред. А. П. Непокупний, Київ 1989.

⁴ А. Е. Бучко, *Фаміли Бойковичини в період их становлення і в наши дни: автореф. дисс. ... канд. філол. наук*, Ужгород 1986; С. Є. Панцьо, *Антропонімія Лемківщини*, Тернопіль 1995; І. Д. Фаріон, *Українські прізвищеві назви Прикарпатської Львівщини наприкінці XVIII – початку XIX століття (з етимологічним словником)*, Львів 2001.

⁵ И. И. Козубенко, *Антропонимия Среднего Полесья (соотношение неофициальных и официальных именованний): автореф. дисс. ... канд. філол. наук*, Киев 1988.

антропонімії матеріали з рукописних актових книг Підкоморського суду Житомирського повіту Київського воєводства (1584–1644 рр.) й Овруцького гродського суду (1678–1680 рр.) та опублікованих пам'яток у виданнях: „Архив Юго-Западной России, изд. Временною комиссиею для разбора древних актов”, „Ділова мова Волині і Наддніпрянщини XVII ст.”, „Реєстр Війська Запорозького 1649 року: Транслітерація тексту” (Білоцерківський та Київський полки, до складу яких уходили жителі таких населених пунктів Житомирщини, як Брусилів, Водотії, Івниця, Коростишів, Овруч, Паволоч і Ходорків). Унаслідок опрацювання ділових документів Житомирщини XVI–XVII ст. укладено власну карто-теку, що налічує 9 160 антропонімів⁶.

Мета запропонованої розвідки – прослідкувати в чоловічому антропоніміконі Житомирщини XVI–XVII ст. відображення рис польської мови.

Досліджуваній іменник містить 96% християнських імен, носії яких простолюдни, і більше 83% – шляхта. Запозичені (чужомовні) імена літургійного календаря в офіційних документах Житомирщини XVI–XVII ст. становлять порівняно незначну групу: більше 6% – у називанні вищих верст і менше 1% – в іменуванні нижчих соціальних груп населення. Серед них виділяємо:

а) чужомовні імена, принесені з польської мови: па(н) *Ви(н)це(н)ты(и)* Снижо(к) (1630 ЖК 8, 289) < п. *Więcenty, Wincenty* < лат. *Vincentius* [Malec, с. 135]; князя *Доминика* на *Ω(с)трогу За(с)лавьско(го)* (1643 ЖК 10, 14 зв.) < п. *Dominik* < лат. *Dominicus, Domnicus* [Malec, с. 30]; пана *Жыкгимо(н)та* Корипского (1650 ЖК 13, 503), *Зи(к)мо(нт)* Щу(ц)ки(и) (1586 ЖК 1, 133) < п. *Zygmunt / Żygmunt, Zygmunt / Żygmunt, Zygmunt / Żygmunt* < нім. *Sigismund, Seg(e)munt, Segmut* [Malec, с. 141]; па(нъ) *Фра(н)цишо(к)* на *Потоку Потоцьки(и)* (1678 ОК 15, 1, 29) / па(н) *Фра(н)цишек(ь)* на *Потоку Пото(ц)ки(и)* (1678 ОК 15, 1, 53 зв.) < п. *Franciszek* < лат. *Franciscus* < герм. *Frank* [Malec, с. 42]; па(н) *Фри(д)ри(х)* Ти(ш)кеви(ч) з *Лого(и)ска* (1606 ЖК 4, 409 зв.) < п. *Frydrych* < лат. *Fridericus* [Malec, с. 43];

б) християнські імена, оформлені за польською антропонімною традицією: *Базилекго* Детнецького (1643 ЖК 10, 78), п. *Vazyli* < лат.

⁶ Л. В. Яшук, *Антропонімія Житомирщини XVI–XVII ст.: дис. ... канд. філол. наук*, Житомир 2008.

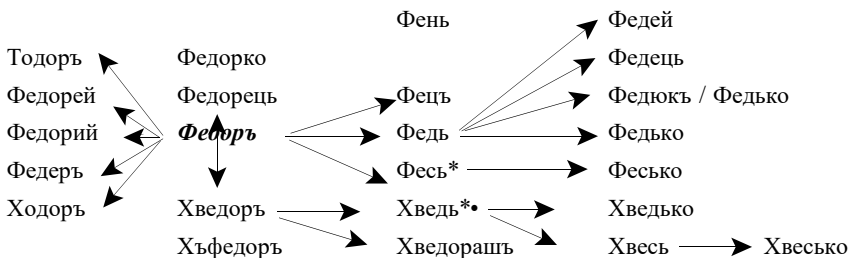
Basilius, Basileus [Malec, с. 20], пор. *Василя* Грынъченька (1643 ЖК 10, 263), *Wasylec* Pasynkowicz (1552 АЮЗР 7, 1, 149); *Ба(р)толомееви* Пировьському (1630 ЖК 8, 299 зв.) < п. *Bartłomiej* < лат. *Bartholomaeus* [Malec, с. 18–19], пана *Ба(р)тоша* Ба(р)тько(в)ського (1587 ЖК 1, 294); па(н) *Габре(л)* Зубри(ц)ки(и) (1585 ЖК 1, 83) < п. *Gabryjel* < лат. *Gabriel* [Malec, с. 43–44], пор. у *Гаврила* (1605 ЖК 4, 74), *Га(в)ри(л)ца*, Миха(и)ла Савичо(в) (1587 ЖК 1, 295); *Кри(ш)тофа* Мазура (1582 АЖМУ 40) < п. *Krzysztof (Krzysztofor)* < лат. *Christoforus* [Malec, с. 74–75]; па(н) *Себестия(н)* Гне(з)де(ц)ки(и) (1585 ЖК 1, 120) / *Собестия(н)* Гни(з)ди(ц)ки(и) (1585 ЖК 1, 120 зв.) < *Sebastijan* < лат. *Sebastianus* [Malec, с. 119], пор. у *Саво(ст)ка* (1587 ЖК 1, 255 зв.); *Фабиянови* Полита(н)ському (1630 ЖК 8, 299 зв.) < п. *Fabijan* < лат. *Fabianus* [Malec, с. 104]; па(н) *Флория(н)* Па(в)ло(в)ски(и) (1587 ЖК 1, 302) < п. *Floryjan* < лат. *Florianus* [Malec, с. 41]; у цю ж групу можна зарахувати: *Яку(б)* Ве(н)грия(н) (1586 ЖК 1, 154) < *Jakub* < лат. *Iacobus* [Malec, с. 57–58], пор.: *Якова* Ка(р)мальки (1606 ЖК 4, 394), на Хоме(н)ка на *Яковца* (1650 ЖК 13, 400); пана *Яна* Хмеле(в)ско(го) (1643 ЖК 10, 373 зв.) < *Jan* < лат. *Ioannes* [Malec, с. 59–61], пор.: *Ива(н)ко* Ве(р)биче(н)ко (1585 ЖК 1, 74), *Иваишка* Наточыенька (1647 ЖК 12, 64 зв.) та ін. В іменуванні представників вищих верств трапляється польський варіант *Юзефъ*: пана *Юзефа* Дзе(р)би(ц)кого (1611 АЖГУ 45), па(н) *Юзефъ* Ябло(н)ски(и), наме(ст)никъ коде(н)ски(и) (1586 ЖК 1, 137зв.) < п. *Jozef* [Malec, с. 103], пор. українські відповідники: пана *Есифа* Немирича (1586 ЖК 1, 130 зв.), *Есифови* Мовъчанови (1650 ЖК 13, 381 зв.), у *Есина* (1586 ЖК 1, 138), ув *Оси(н)ца* (1585 ЖК 1, 82), *Ю(з)ва* Кра(в)ца (1605 ЖК 4, 152 зв.).

Найпоширенішим серед запозичених є ім'я *Криштофъ* (135 носіїв – шляхта, 7 – простолюдини): *Криштофа* Кравьца (1630 ЖК 8, 479 зв.), *Крыштофа* И(л)и(н)ського (1605 ЖК 4, 222 зв.), *Крыштофъ* Вина(р)ски(и) (1586 ЖК 1, 133), *Криштофа* Коха(р)ського (1630 ЖК 8, 294 зв.), *Кришьтофъ* Лишка (1630 ЖК 8, 5 зв.).

Іноді та сама особа, насамперед шляхтич, у документах ідентифікована то українським іменем, то його польським відповідником: пана *Семена* Дени(с)ка Ма(т)фее(в)ського, старо(с)ты житоми(р)ського (1585 ЖК 1, 84) / па(н) *Симо(н)* Дени(с)ко Ма(т)фее(в)ски(и) (1586 ЖК 1, 127 зв.) / его мл(с)ти *Шимона* Дени(с)ка Ма(т)фее(в)ско(г)[о] (1585 ЖК 1, 86 зв.); пана *Федору* Ходыще Креницькому / пана *Тедодору* Ходыще Крени(ц)ко(му)

(1630 ЖК 8, 291), пана *Федора* Сушґча(н)ско(го)-Про(с)куры (1643 ЖК 10, 18) / пана *Теодора* Сусча(н)ско(го)-Про(с)куры (1643 ЖК 10, 13 зв.). У цьому, очевидно, виявляється прагнення української суспільної верхівки протиставити себе простолюдинам, пор. співвідношення серед панів *Федорь* : *Теодорь* = 91 : 15, в ідентифікації соціальних низів засвідчено лише українські варіанти імені *Федорь* (див. рис. 1).

Рис. 1. Іменне гніздо імені *Федорь*

Також в іменуванні шляхти переважно використовують варіанти *Самоель*, *Самуель* (п. *Samiel* [Malec, с. 118]): пань *Самое(л)* Голове(н)ски(и) / *Самуель* Голови(н)ски(и) (1605 ЖК 4, 82), пана *Самоеля* Голуба (1651 ЖК 14, 70 зв.), пана *Самоеля* Па(ш)ковьско(го) (1635 АЖГУ 1, 106), пана *Самоеля* Сокора (1651 ЖК 14, 68), пана *Самуеля* Ласча Тучапського, стра(ж)ника коро(н)ного Каневьского (1643 ЖК 10, 370 зв.), па(н) Я(н) и па(н) *Самуе(л)* Мотовилове (1605 ЖК 4, 222 зв.), співвідношення *Само(и)ло* / *Саму(и)ло* : *Самоель* / *Самуель* = 1 / 1 : 10 / 23. У називанні нижчих верств населення засвідчено: атамана на (и)ме *Саму(и)ла* (1630 ЖК 8, 460 зв.), *Саму(и)лови* Кушнірови (1643 ЖК 10, 374); у *Само(и)ла* (1605 ЖК 4, 212 зв.), *Самойло* Го(р)куша (1649 РВЗ 198), співвідношення *Само(и)ло* / *Саму(и)ло* = 6 : 4.

Фонетична адаптація запозиченої лексики – один зі способів (поряд із морфологічним і семантичним) освоєння чужорідної лексики в мові-реципієнті. Нижче проаналізуємо відображені в прізвищевих назвах

* Під знаком * подано імена, не зафіксовані в іменнику Житомирщини XVI–XVII ст.; вони реконструйовані з прізвищевих назв Житомирщини або взяті з інших досліджень зазначеного періоду.

польські фонетичні особливості, звернувши увагу на наявні питомі відповідники.

Серед прізвищевих назв Житомирщини XVI–XVII ст. засвідчено неповноголосні форми: Семена *Бялокгро(д)ско(го)* (1590 АЖГУ 1, 65), у Литовській метриці 1545 р. наявні ойконіми *Білгородка* (*Бельгородка*), сучасне с. *Білогородка* в Рівненській області, і *Білогородка* (*Белогородка*) в Хмельницькій області⁷, однойменний населений пункт є ще в Київській області України; стп. *biały* ‘який має колір снігу, молока’ [ESB, с. 26], *gródъ, кгородъ, гродъ* < стп. *gród* ‘замок’ [Сл.УМ VII, с. 142]; Матее(м) *Вло(с)тибо(р)скимъ* (1588 ЖК 1, 337 зв.) / Матая *Влостиборовского* (1588 ЖК 1, 344), пор. ойконім *Włoscibórz* у Куявсько-Поморському воєводстві Польщі; Ма(р)тина *Вроно(в)ского* (1605 ЖК 4, 153) – відтопонімне утворення від *Wronowo* Великопольського воєводства або *Wronów* Люблінського воєводства в Польщі [Mytnik, с. 304]; Во(и)те(х) *Вро(н)ску(и)* (1635 АЖГУ 1, 94) < від назв польських населених пунктів *Wrońsk*, *Wrońska* Мазовецького воєводства, *Wrońsko* Лодзинського й Мазовецького воєводств [Mytnik, с. 304]; Я(н) *Забло(у)ки(и)* (1605 ДМВН 87), Федо(р) *Забло(у)ки(и)* (1630 ЖК 8, 326) < від польських ойконімів *Zabłocie* Великопольського, Люблінського, Мазовецького, Малопольського воєводств [Mytnik, с. 306]; Михала *Кривобло(у)кого* (1605 ЖК 4, 91 зв.), пор. п. *bloto* від XIV ст. ‘розмокла земля’, ‘заболочена місцевість, калюжа’, стп. ‘домішка, гній’ [ESB, с. 33]; Петра *Злотопо(л)ского* су(д)ю (1606 ЖК 4, 246 зв.) / Петромъ *Злотопольски(м)* (1630 ЖК 8, 314 зв.), Ерого *Злотопо(л)ско(го)* (1635 АЖГУ 1, 148), на мапі Польщі наявні села *Złotopole* в Куявсько-Поморському та Мазовецькому воєводствах, *Złotopolice* в Мазовецькому воєводстві; Ерегего (*вл. прим.*: Ерего) *Злочевського* (1630 ЖК 8, 317), пор. населений пункт *Золочів* у Львівській області України, ‘загальновизнаним є походження як посесива на *-iv* від незасвідченого антропоніма **Золочь* з неясною етимологією’; польський ойконім *Złoczew*, первинне *Złoczów* < антропоніма **Злочь*, який С. Роспонд виводить від *Złacz*, похідний від *zły* ‘злий’; інші дослідники, зокрема М. Худаш, визначають розвиток повноголосся під асоціативним впливом прикметника *золочений* або

⁷ *Литовська метрика. Книга 561. Ревізії українських замків 1545 року*, пігот. В. Кравченко, Київ 2005.

іменника *золот*⁸; Мате(и) *Кза(в)ро(н)ски(и)* (1587 ЖК 1, 226 зв.), Ма(р)тина *Кзавронского* (1618 ЖК 7, 798) < від населених пунктів *Gawrony*, що на території Великопольського та Лодзинського воєводств Польщі, пор. п. *gawron* від XV ст., але в XIV ст. засвідчено особову назву *Gawron* ‘птаха *Corvus frugilegus*’, до XV ст. ‘крук’ [ESB, с. 157], укр. *гайворон* ‘грак, *Corvus frugilegus*’, псл. **gajъvornъ*, **gavornъ* утворене з основи дієслова **ga(j)-* < іє. **gāi-* ‘співати’ та іменника **vornъ* ‘ворон’ [ЕСУМ 1, с. 452]; Янови *Млоде(ц)кому* (1701 ЖК 17, 29), пор. *Młodecin* [Rymut 1, с. 108]; Якубь *Мрозоѳ(ц)ки(и)* (1635 АЖГУ 1, 135), пор. населений пункт *Mrozy* Мазовецького воєводства Польщі; Стани(с)лавови *Мро(ч)кови* (1630 ЖК 8, 713 зв.), п. *mrok* від XV ст. ‘світло, яке поступово згасає, сутінки, ніч, темрява’, у XVI ст. ‘темрява, глибока темрява, темна хмара, густа імла’ [ESB, с. 340], в історико-етимологічному словнику слов’янських особових імен українців П. Чучка виділяє реєстрове ім’я *Морочко*, потрактовуючи його як похідне від дієслова *морочити* або від іменників *морок* чи *морока* [Чучка, с. 248].

Низка антропонімів у досліджуваних пам’ятках Житомирщини містить варіативні неповноголосні / повноголосні форми: *Sazon Wrotny* (1651 АЮЗР 7, 1, 467) < *вротный* ‘те саме, що воротарь (сторож при воротах)’ [Сл.УМ V, с. 18, IV, с. 235] і Ми(х)на *Воро(т)ного* (1605 ЖК 4, 64), Ма(р)кови *Злотъникови* (1650 ЖК 13, 599 зв.), стп. *zlotnik* ‘ювелір злотник, золотар’ [Сл.УМ XII, с. 23] / Марьку *Золотъникови* (1650 ЖК 13, 381 зв.), *злотникъ, золотникъ* ‘ювелір, який виготовляє речі із золота’, ‘золотар, золотих справ майстер’ [Кровицька, с. 132; Тимченко I, с. 336]; Ма(р)цина *Кгроховъского* (1630 ЖК 8, 712), Ярошови *Кгроховъскому* (1643 ЖК 10, 61) < від населених пунктів Польщі *Grochy* (Підляське воєводство), *Grochów* (Лодзинське, Мазовецьке воєводства), *Grochowia* (Мазовецьке воєводство), *Grochowu* (Великопольське воєводство), *Grochowce* (Підкарпатське воєводство) [Мутник, с. 104]; пор. п. *groch* ‘культурна стручкова рослина *Pisum sativum* і її насіння’, у говорах також ‘квасоля’ [ESB, с. 178]; А(н)дрея *Кгорохо(в)ского* (1611 АЖГУ 238) < від ойконімів *Горохів* (Волинська область), *Горохове* (Київська, Сумська, Чернігівська області), *Горохівка* (Миколаївська, Харківська області);

⁸ В. В. Лучик, *Етимологічний словник топонімів України*, відп. ред. В. Г. Складенко, Київ 2014.

пор. Матияшо(м) Каспе(р)ски(м), во(и)товичо(м) *горошковски(м)* (1617 ЖК 7, 54), укр. *горох* бот. ‘*Pisum L.*’ – псл. **gorxъ* < **gorъsъ* [ЕСУМ 1, с. 572] та ін.

Велика кількість антропонімів має лише повноголосні форми: *Ї(с)тапа Воро(б)я* сте(л)маха (1605 ЖК 4, 178 зв.); Я(н) *Вороне(ц)ки(и)* (1599 ЖК 4, 1, 66), па(н)у Алекса(н)дру Григо(р)євичу *Вороничу* (1585 ЖК 1, 86 зв.) / па(н) Алекса(н)дро Григо(р)єви(ч) *Ворона* (1585 ЖК 1, 88 зв.), Адама Богуфала *Воронови(ц)кого* (1611 АЖГУ 351); Величько *Городе(ц)ки(и)* (1649 РВЗ 199), Янушъ, которы(и) ме(ш)кае(т) в *Са(м)-горо(д)ку* (1606 ЖК 4, 290), пор. по(д)старости(и) *ско(р)горо(д)ски(и)* Яну(ш) Закровски(и) (1605 ЖК 4, 164 зв.); *Золотуза* (1609 ДМВН 132); Івана *И(с)корости(н)ца* (1650 ЖК 13, 339); Ждана *Коро(л)ка* (1605 ЖК 4, 214); Бо(г)даша *Коро(т)кого* (1585 ЖК 1, 75); Уласа *Порошка* Слюсара (1630 ЖК 8, 660); Семе(н) а Ка(р)пъ *Сорочичи* (1585 ЖК 1, 74) / Семена *Сороче(н)ка*, Ка(р)па *Сороче(н)ка* (1585 ЖК 1, 75 зв.) і под.

Збереження праслов'янського суфікса **dl*: А(н)де(и) *Мотови(д)ло* (1618 ЖК 7, 800 зв.), Самуель *Мотови(д)ло* (1611 АЖГУ 174), Янови *Мотовидлови* (1630 ЖК 8, 690) / па(н) Я(н) і па(н) Самуе(л) *Мотовилове* (1605 ЖК 4, 222 зв.), п. *motowidło* ‘прилад для намотування пряжі в моток’ [BES II, с. 214]; Яно(м) *Ши(д)ловськимъ* (1651 ЖК 14, 71) < від ойконімів *Szydłowce* (південно-східні кордони Польщі), *Szydłów* (Свентокшиське воєводство), *Szydłowo* (Великопольське, Мазовецьке воєводства Польщі) [Мутнік, с. 273], *Шидлівці* (Тернопільська, Хмельницька області України); пор. п. *szydło* < псл. *šidlo* ‘гостре знаряддя для проколювання матеріалу (наприклад, шкіри) під час шиття, шило’ [ESB, с. 610].

Буквосполучення *ем, ен, ом, он* на позначення польських носових у складі прізвищевих назв Житомирщини XVI–XVII ст.: Я(н) *Бле(н)-до(в)ски(и)* (1605 ЖК 4, 223 зв.), Касъпра *Бленьдовського* (1630 ЖК 8, 457) < від польських ойконімів *Błędowa, Błędowo, Błędow* [Румут 1, с. 41]; Якуба *Де(м)бського* (1605 ЖК 4, 79) < від назв населених пунктів Польщі *Dęby, Dąb, Dąbie* [Мутнік, с. 80]; А(н)дре(и) *До(м)бро(в)ски(и)* (1643 ЖК 10, 123 зв.) – відтопонімне утворення від ойконімів *Dąbrowa, Dąbrówka* [Мутнік, с. 78]; пор. п. *dąbrowa* ‘дубовий ліс, дубина’ < псл. *dobrova / dobrava* ‘дубовий ліс, листяний ліс із перевагою дубів’ [ESB, с. 111]; Матеуша *Кле(м)бовського* (1605 ДМВН 29), Я(н) *Кле(м)бо(в)ски(и)*

(1587 ЖК 1, 240 зв.) < *Klembów* [Rymut 1, с. 406]; Во(и)те(х) *Сте(м)-ко(в)ски(и)* (1587 ЖК 1, 293 зв.), пор. *stękać* ‘подавати плаксивий голос, тяжке голосне зітхання; скаржитися (особливо на біль), нарікати’, ‘(про лосів та оленів) подавати характерний голос у шлюбний сезон’ [ESB, с. 577–578]; Кунашь *Сте(м)нко(в)ски(и)* (1606 ЖК 4, 247), Яна и Томаша *Сте(м)нчы(н)скихъ* (1650 ЖК 13, 503) < від ойконіма *Stępków* [Rymut 2, 486]; пор. п. *stępa, stępka* ‘знаряддя для товчення’ [Brückner, с. 515] < псл. *stopa* ‘ступа; товкач; макогін’ [ЕСУМ I, с. 458] і под.

За вказаною ознакою виокремлено варіативні форми прізвищевих назв з *ом / у*: Стани(с)лавъ *До(м)бро(в)ски(и)* (1599 ЖК 4, 1, 59 зв.) / Стани(с)ла(в) *Дубро(в)ски(и)* (1588 ЖК 1, 339), Яна *До(м)бро(в)ского* (1605 ДМВН 99) / Яна *До(м)бро(в)ского* (1611 АЖГУ 64) / Яна *Дубровъского* (1630 ЖК 8, 676); Аньдрея з *До(м)бровици* Фи(р)лея (1639 ЖК 4, 1, 154) / А(н)дре(и) з *Дубровици* Фи(р)ле(и) (1639 ЖК 4, 1, 152); *ен / у*: Яку(б) *Ве(н)кгри(н)* (1586 ЖК 1, 154) / Якуба *Угрин* (1586 ЖК 1, 156), Паве(л) *Ве(н)кгрино(в)* (1609 ДМВН 130), п. *Wegier, Węgrzyn* відповідає українському *угр, угорець* [ЕСУМ I, с. 348], *венгринь* ‘угорець’ [Сл.УМ III, с. 225–226]; *ем / ен*: Лукаша *Сте(м)нко(в)ского* (1600 ЖК 4, 1, 67 зв.) / Лукаша *Стенъко(в)ско(з)[о]* (1605 ДМВН 79); *ем / е*: Яна *Тре(м)би(н)ского* (1605 ЖК 4, 125 зв.) / Яна *Треби(н)ского* (1605 ЖК 4, 125); *ем / е*: Микола(и) *Кголе(м)бе(в)ски(и)* (1611 АЖГУ 252) / *Mikołaj Gołębiwsky* (1611 АЖГУ 252); *е / е, а / е*: Федора *Бе(д)нара* (1647 ЖК 12, 56), *Ihnat Bednarz* (1683 АЮЗР 7, 1, 511), *Iwan Będnarz* (1651 АЮЗР 6, 1, 576); *Оранас Szczasny* (1651 АЮЗР 7, 1, 467) / *Оранас Szczęсны* (1651 АЮЗР 6, 1, 577) та ін.

Отже, аналіз чоловічих іменуваль Житомирщини XVI–XVII ст. дає змогу зробити висновок, що польська мова активно проникала в життя українців, зокрема й у царину ідентифікації особи. З-поміж чужомовних імен, яких більше 6% в іменуванні представників верхівки і менше 1% – нижчих соціальних верств, частина запозичена з польської мови: *Криштоф, Себестиян, Фри(д)ри(х)* тощо. Та сама особа, передовсім шляхтич, може називатися як українським іменем, так і його польським відповідником: *Федоръ / Теодоръ, Семен / Шимон*. У прізвищевих назвах виявлено неповноголосні форми: *Забло(ц)ки(и), Кга(в)ро(н)ски(и)*; польську реалізацію праслов’янської групи приголосних **dl*: *Мотови(д)ло*; рефлексі праслов’янських носових: *До(м)бро(в)ски(и), Кголе(м)бе(в)ски(и)*,

Szczęśny. Засвідчено варіативне вживання полонізмів і їхніх українських відповідників: *Кзрохо(в)ски(и) / Кзорохо(в)ски(и), Ве(н)кзри(н) / Узрин*.

Sources and their abbreviations

- АЖГУ** – *Aktova knyha Zhytomyrs'koho hrods'koho uryadu 1611 r.*, pidhot. do vyd. A. M. Matviyenko, V. M. Moysiienko, Zhytomyr 2002.
- АЖГУ 1** – *Akty Zhytomyrs'koho hrods'koho uryadu: 1590 rik, 1635 rik*, pidhot. do vyd. V. M. Moysiienko, Zhytomyr 2004.
- АЖМУ** – *Aktova knyha Zhytomyrs'koho mis'koho uryadu kintsya XVI st. (1582–1588 rr.)*, pidhot. do vyd. M. K. Boychuk, Kyiv 1965.
- АЮЗР** – *Arkhiv Yugo-Zapadnoy Rossii, izd. Vremennoyu komissiyeyu dlya razbora drevnikh aktov*, Kiyev 1859–1914.
- ДМВН** – *Dilova mova Volyni i Naddniproianshchyny XVII st.: Zb. akt. dok.*, pidhot. do vyd. V. V. Nimchuk ta in., Kyiv 1981.
- ЕСУМ** – *Etymolohichnyy slovnyk ukrayins'koyi movy: u 7 tt.*, red. O. S. Mel'nychuk, Kyiv 1982–2012.
- ЖК 1** – *Aktova knyha Zhytomyrs'koho hrods'koho sudu (1582–1588 rr.)*, zberih. u TsDIAK Ukrayiny, f. 11, op. 1, od. zb. 1.
- ЖК 4** – *Aktova knyha Zhytomyrs'koho hrods'koho sudu (1605–1606 rr.)*, zberih. u TsDIAK Ukrayiny, f. 11, op. 1, od. zb. 4.
- ЖК 7** – *Aktova knyha Zhytomyrs'koho hrods'koho sudu (1617–1618 rr.)*, zberih. u TsDIAK Ukrayiny, f. 11, op. 1, od. zb. 7.
- ЖК 8** – *Aktova knyha Zhytomyrs'koho hrods'koho sudu (1630 r.)*, zberih. u TsDIAK Ukrayiny, f. 11, op. 1, od. zb. 8.
- ЖК 10** – *Aktova knyha Zhytomyrs'koho hrods'koho sudu (1643 r.)*, zberih. u TsDIAK Ukrayiny, f. 11, op. 1, od. zb. 10.
- ЖК 12** – *Aktova knyha Zhytomyrs'koho hrods'koho sudu (1647–1648 rr.)*, zberih. u TsDIAK Ukrayiny, f. 11, op. 1, od. zb. 12.
- ЖК 13** – *Aktova knyha Zhytomyrs'koho hrods'koho sudu (1649–1650 rr.)*, zberih. u TsDIAK Ukrayiny, f. 11, op. 1, od. zb. 13.
- ЖК 14** – *Aktova knyha Zhytomyrs'koho hrods'koho sudu (1651–1652 rr.)*, zberih. u TsDIAK Ukrayiny, f. 11, op. 1, od. zb. 14.
- ЖК 17** – *Aktova knyha Zhytomyrs'koho hrods'koho sudu (1701–1713 rr.)*, zberih. u TsDIAK Ukrayiny, f. 11, op. 1, od. zb. 17.
- ЖК 4, 1** – *Aktova knyha Pidkomors'koho sudu Zhytomyrs'koho povitu Kyivivs'koho voyevodstva (1584–1644 rr.)*, zberih. u TsDIAK Ukrayiny, f. 4, op. 1, od. zb. 1.

- Кровницька** – Krovvyts'ka O., *Nazvy osib za rodom diyal'nosti i profesiyeyu v pamyat-kakh ukrayins'koi mowy XVI–XVII st.*, „Dialektolohichni studiyi 1: Mova v chasi i prostori”, vidp. red. P. Hrytsenko, N. Khobzey, L'viv, 2003, s. 130–148.
- OK** – *Aktova knyha Ovruts'koho hrods'koho sudu (1678–1680 rr.)*, zberih. u TsDIAK Ukrayiny, f. 15, op. 1, od. zb. 1.
- PB3** – *Reyestr Viys'ka Zaporoz'koho 1649 roku: Transliteratsiya tekstu*, pidhot. do druku: O. V. Todiychuk (holov. uporyad.), V. V. Strashko, R. I. Ostash, R. V. Mayboroda, Kyiv 1995.
- Сл.УМ** – *Slovyk ukrayins'koyi mowy XVI – pershoi polovyny XVII st.: u 28 vyp.*, L'viv 1994–2015.
- Тимченко** – Tymchenko Ye., *Materialy do slovyka pysemnoyi ta knyzhnoyi ukrayins'koyi mowy XV–XVIII st.: u 2 kn.*, pidh. do vydannya V. V. Nimchuk ta H. I. Lysa, Kyiv–N'yu York 2003.
- Чучка** – Chuchka P. P., *Slovyans'ki osobovi imena ukrayintsiv: istoryko-etymolohichnyy slovnyk*, Uzhhorod 2011.
- BES** – Bańkowski A., *Etymologiczny słownik języka polskiego: u 2 tt.*, Warszawa 2000.
- Brückner** – Brückner A., *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Kraków 1957.
- ESB** – Boryś W., *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Kraków 2005.
- Malec** – *Słownik etymologiczno-motywacyjny staropolskich nazw osobowych. Cz. 2. Nazwy osobowe pochodzenia chrześcijańskiego*, oprac. M. Malec, Kraków 1995.
- Мутник** – Mutnik I., *Słownik historyczno-etymologiczny antroponimii ziemi chełmskiej XVI–XVII wieku*, Warszawa 2017.
- Рымут** – Rymut K., *Nazwiska Polaków. Słownik historyczno-etymologiczny: u 2 tt.*, Kraków 1999–2001.

References

- Bevzenko S. P., *Slovotvir ukrayins'kykh prizvyshch Chernihivshchyny v XVII st.*, „Tezy dop. i povidoml. mizhvuz. nauk. konf. z pytan' skhidnoslov. imennoho slovotvoru”, Zaporizhzhya, 24–26 veresnya 1974 r., Kyiv 1974, s. 27–28.
- Bratushenko T. D., *Morfolohichnyy sklad prizvyshch Livoberezhnoyi Kyivshchyny XVII st.: Na materialy kozats'kykh Reyestriv Pereyaslavs'koho polku*, „Pytannya suchasnoyi onomastyky”, vidp. red. K. K. Tsilyuko, Kyiv 1976, s. 153–155.
- Buchko A. Ye., *Familii Boykovshchiny v period ikh stanovleniya i v nashi dni*, avtoref. diss. ... kand. filol. nauk, Uzhgorod 1986.
- Dobrovol's'ka O. Ya., *Leksychna baza prizvyshch Viys'ka Zaporoz'koho za „Reyestramy” 1649 r.*, avtoref. dys. ... kand. filol. nauk, Uzhhorod 1995.
- Farion I. D., *Ukrayins'ki prizvyshchevi nazvy Prykarpats'koyi L'vivshchyny naprykintsi XVIII – pochatku XIX stolit'ya (z etymolohichnym slovytkom)*, L'viv 2001.

- Karpenko Yu. O., *Reyestry Viys'ka Zaporiz'koho i problema postannya ukrayins'kykh prizvyshch*, „Pytannya istorychnoyi onomastyky Ukrayiny”, vidp. red. O. P. Karpenko, Kyiv 1994, s. 182–201.
- Kersta R. Y., *Ukrayins'ka antroponimiya XVI st.: Cholovichi imenuvannya*, Kyiv 1984.
- Khudash M. L., *Skladni ukrayins'ki osobovi nazvy seredyny XVII st. (Na materiali reyestru zaporiz'koho viys'ka Bohdana Khmel'nyts'koho, skladenoho pislya Zboriv-s'koho dohovoru 1649 r.)*, „Pytannya istoriyi ukrayins'koyi movy”, redkol.: D. H. Hrynychshyn ta in., Kyiv 1970, s. 158–175.
- Khudash M. L., *Z istoriyi ukrayins'koyi antroponimiyi*, Kyiv 1977.
- Kozubenko I. I., *Antroponimiya Srednego Polesya (sootnosheniye neofitsial'nykh i ofitsial'nykh imenovaniy)*, avtoref. diss. ... kand. filol. nauk, Kiyev 1988.
- Luchyk V. V., *Etymolohichnyy slovnyk toponimiv Ukrayiny*, vidp. red. V. H. Skliarenko, Kyiv 2014.
- Lytovs'ka metryka. Knyha 561. Reviziyi ukrayins'kykh zamkiw 1545 roku*, pidhot. V. Kravchenko, Kyiv 2005.
- Mizhetnichni zvyazky v ukrayins'koyi antroponimiyi XVII st. („Reyestry vs'oho Viys'ka Zaporoz'koho” 1649 r.) i movno-terytorial'ni kontakty*, vidp. red. A. P. Nepokupnyy, Kyiv 1989.
- Mytnik I., *Antroponimia Wolynia w XVI–XVIII wieku*, Warszawa 2010.
- Mytnik I., *Imiennictwo ziemi chełmskiej w XVI–XVII wieku*, Warszawa 2017.
- Mytnik I., *Słownik historyczno-etymologiczny antroponimii ziemi chełmskiej XVI–XVII wieku*, Warszawa 2017.
- Nepokupnyy A. P., *Kul'turno-istorychni obriyi „Reyestru Viys'ka Zaporoz'koho 1649 roku”*, [u:] *Reyestr Viys'ka Zaporoz'koho 1649 roku: Transliteratsiya tekstu*, pidhot. do druku: O. V. Todiychuk (holov. uporyad.), V. V. Strashko, R. I. Ostash, R. V. Mayboroda, Kyiv 1995, s. 568–573.
- Ostash R. I., *Ukrayins'ki osobovi imena seredyny XVII st. yak obyekt leksykohrafiyi*. 3, „Studiya z onomastyky ta etymolohiyi. 2005”, vidp. red. V. P. Shul'hach, Kyiv 2005, s. 120–144.
- Ostash R. I., *Vlasni osobovi imena u funktsiyi prizvyshchevykh nazv*, „Ukrayins'ka leksyka v istorychnomu ta areal'nomu aspektakh”, vidp. red. R. Y. Kersta, Kyiv 1991, s. 155–163.
- Pakhomova S. M., *Evolutsiya antroponimnykh formul u slovyanskykh movakh*, Uzhhorod 2012.
- Pants'o S. Ye., *Antroponimiya Lemkivshchyny*, Ternopil' 1995.
- Seniv M. I., *Ukrainskaya antroponimiya XIV–XVIII vv. (zhenskiye imenovaniya)*, avtoref. diss. ... kand. filol. nauk, Uzhgorod 1986.
- Yashchuk L. V., *Antroponimiya Zhytomyrshchyny XVI–XVII st.*, dys. ... kand. filol. nauk, Zhytomyr 2008.
- Yefymenko I. V., *Ukrayins'ki prizvyshchevi nazvy XVI st.*, Kyiv 2003.